

Nederland, de EU en de euro

Niet gezekerd klimmen op een steile wand

Drs. Maurice de Hond / Peil.nl

9 Oktober 2011

Studie ter gelegenheid van het 7^e Lustrum als verkiezingsonderzoeker

View / Ture bv

Van Nijenrodeweg 897 1081 BH Amsterdam

tel: +31 6 2060 1715 ING bank 66 33 87 426 email: maurice@dehond.nl

BTW nummer: 0061.73.032.B01 KVK: 33264343

Inleiding

Precies 35 jaar geleden -op 9 oktober 1976- presenteerde ik voor het eerst in het VARA-radioprogramma "In de Rooie Haan" mijn [eerste verkiezingsonderzoek](#). Het was in de aanloop naar de -inmiddels legendarische- verkiezingen van mei 1977, waar Den Uyl, Van Agt en Wiegel met elkaar in het strijdperk traden. Sindsdien ben ik bij alle landelijke verkiezingen in een of andere vorm met onderzoek actief geweest en verscheen ik met grote regelmaat in de media.

In de jaren zeventig maakten we in het markt- en opinieonderzoek nog gebruik van enquêteurs die bij de mensen thuis kwamen. In de jaren tachtig kwamen de -computergestuurde- telefonische enquêtes op. Met beide methoden was ik actief bij het toenmalige Inter/view en ben ik bij heel veel onderzoeken op allerlei vlakken betrokken geweest.

Sinds het begin van deze eeuw is het via internet online onderzoeken in opkomst. Sinds september 2002 ben ik actief met het onlinepanel dat sinds 2004 Peil.nl heet. Ik doe dat in nauwe samenwerking met het bedrijf [No Ties by](#) te Monnickendam, dat specialist is in het beheren en ondervragen van Online Panels. Dankzij de prima software die zij hebben ontwikkeld ben ik (als eenmansbedrijf) in die 9 jaar o.a. in staat geweest meer dan 2700 onderzoeken uit te voeren. Die treft u allemaal nog aan op www.peil.nl, inclusief het wekelijks onderzoek naar de politieke voorkeur in Nederland.

Mijn werk in die 35 jaar was onmogelijk geweest als de benaderde respondenten niet aan het onderzoek hadden meegewerkt. Sinds 1976 moeten dat miljoenen zijn geweest. En aan hen ben ik het meest verschuldigd. Met mijn werk heb ik proberen zichtbaar te maken wat de Nederlanders/de kiezers van allerlei onderwerpen vonden, en wat daar de achtergrond van was. Zodat de informatie die in de media verscheen en verschijnt niet beperkt werd tot de opvattingen van de politici of het commentaar erop van journalisten/columnisten. En hun aannames over de mening van de kiezers vanuit de praktijk kon worden getoetst.

Mijn 7^e lustrum valt samen met een enorm belangrijk moment. Ik denk namelijk dat ik in die 35 jaar dat ik met opinieonderzoek bezig ben geweest nooit zo'n belangrijke tweesprong heb gezien. De kans dat het hele politieke stelsel dat we hebben opgebouwd onderuit gaat is inmiddels reëel. Waar ik al geruime tijd voor waarschuw lijkt minder denkbeeldig te zijn dan men steeds heeft gedacht. Daarom is het onderwerp "Nederland, de euro en de EU" met als belangrijke ondertitel "Niet gezekeerd klimmen op een steile wand".

In dit rapport zal ik de resultaten van het onderzoek rapporteren en mijn –sombere- conclusies trekken over de situatie waar we nu in beland zijn en hetgeen in de toekomst zal gaan gebeuren (blz. 4 en verder). Een toekomst waar veel burgers, naar mijn stellige overtuiging, hun mening hard en duidelijk op een andere manier kenbaar zullen gaan maken dan alleen via opiniepeilingen.

Ik hoop ook nog bij het volgende lustrum met dit werk actief te zijn. En naast deze openbare onderzoeken ook nog veel onderzoeken en activiteiten op het gebied van crowdsourcen uit te voeren voor degenen die geïnteresseerd zijn in wat de mensen vinden en willen. Een belangrijke basis voor het nemen van de juiste beslissingen in een steeds sneller veranderende wereld, met name veroorzaakt door de technologische ontwikkelingen.

Amsterdam 9 oktober 2011

Maurice de Hond

View/Ture bv

1. Samenvatting resultaten onderzoek

Uit de tabellen in de bijlage (blz. 7 en verder) blijkt o.a. het volgende:

- De houding van de Nederlanders ten opzichte van de Europese Unie is tussen 2005 en nu niet zo veel veranderd. Nog steeds wil circa 20% dat Europa één land wordt, en nog steeds wil circa 25% dat we ons uit de Europese Unie terugtrekken. De overigen zijn ten opzichte van 2005 wel wat kritischer geworden. Met name heeft men aanmerkingen op de snelheid van de uitbreiding van het verleden. Zo is 69% het nu eens met de stelling “Het zou beter geweest zijn als de EU tot de landen van West- en Noord-Europa beperkt was gebleven”, terwijl dat in 2005 52% was.
- 44% van de Nederlanders is positief over het feit dat Nederland deel uitmaakt van de Europese Unie, 26% is neutraal en 30% is negatief.
- Bij het overgrote deel van de vragen zien we dat de verdeling van kiezers per partij van negatief ten opzichte van de Europese Samenwerking tot positief ten opzichte van de Europese samenwerking is: PVV, SP, VVD, PvdA/CDA, Groen Links en D66. Van de demografische kenmerken zien we het grootste verschil naar opleiding. Burgers met hoge opleiding staan beduidend positiever ten opzichte van Europese Samenwerking dan burgers met lage opleiding. En dat zien we bij vrijwel alle vragen van dit onderzoek terug.
- Opmerkelijk is de verschuiving bij de stelling “De Europese Unie heeft een duidelijke bijdrage geleverd aan de economische groei van Nederland”. Terwijl in 2005 37% hiermee eens was is dat nu 51%. Dat lijkt samen te hangen met het feit dat als de politiek 5 tot 10 jaar geleden over Brussel sprak dan was dat vrijwel altijd met een negatieve connotatie. Maar als men nu over de Europese Unie spreekt, om de steun aan Griekenland te onderbouwen, wordt juist wel veel nadruk gelegd op de positieve effecten van de Europese Unie op de economie in Nederland.
- In mei 2010 gaf nog 59% aan dat Griekenland gesteund moest worden. Inmiddels is dat gedaald tot 31% en wil 58% dat we de hulp aan Griekenland staken. Onder kiezers van PVV en SP is een grote meerderheid tegen deze steun aan Griekenland. Bij de VVD is er nu een duidelijke meerderheid. Bij de PvdA ligt het vrijwel op fifty-fifty.
- Slechts 4% van de Nederlanders denkt dat het aan Griekenland geleende geld weer terugkomt. 60% denkt dat die schulden voor een groot deel worden kwijtgescholden en 32% denkt dat het land failliet gaat.
- Men is somber over de economische gevolgen van de schuldencrisis. En die somberheid is toegenomen sinds mei 2010. Wel is het aandeel kiezers dat vindt dat we uit de euro moeten stappen nu ongeveer hetzelfde als in 2005 (33%).
- Maar 25% van de Nederlanders denkt dat we er slechter voor hadden gestaan als we de euro niet hadden ingevoerd. 49% geeft aan dat we nooit de euro hadden moeten opgeven en 62% vindt dat we destijds een referendum over die invoering hadden moeten houden.
- 69% van de Nederlanders nemen het de politici uit het verleden kwalijk dat we in de huidige situatie met de euro zijn beland. Dan worden het meest het CDA genoemd en Gerrit Zalm.
- 81% geeft aan te verwachten dat in de komende 10 jaar de positie van Europa zal verzwakken ten opzichte van Azië en de andere opkomende landen.

- Ook verwacht een meerderheid (58%) dat de spanning tussen autochtonen en allochtonen in die periode zal toenemen.
- 41% verwacht dat in de komende 10 jaar in een of meer van de Europese landen een revolutie zal plaatsvinden tegen bestaande machthebbers. Kiezers van PVV en SP denken dat het meest.

In mijn inleiding signaleerde ik de meest belangrijke tweesprong die ik in de afgelopen 35 jaar heb meegemaakt. En dat hangt samen met deze onderzoeksresultaten en het vervolg van de schulden crisis en de euro. Als dat allemaal goed afloopt, terwijl de economie in Nederland er weinig schade van ervaart, dan zal hetgeen ik in het verleden heb voorspeld zich -nu nog- niet voltrekken. Maar als het niet goed afloopt en de gevolgen voor de Nederlandse economie zijn zeer negatief dan is de kans heel groot dat de gevolgen niet alleen beperkt blijven tot de economie, maar ook het politieke systeem in zeer zwaar komt. In het volgende –meer beschouwende- hoofdstuk, zal ik dat uiteenzetten.

2. Niet gezekerd klimmen op een steile wand

Als je veilig wilt klimmen op een steile wand dan is het belangrijk dat je elke keer als je wat hoger komt jezelf zekert. Dat houdt in dat mocht je dan vallen je maar een klein stukje valt omdat je dan blijft hangen aan datgene wat je in die wand hebt geslagen. Dus het is een verstandig (en levensreddend) beleid.

Hoewel als je het van afstand bekijkt de politiek invloed heeft op het leven van de burger, is dat in het dagelijks leven van die burger doorgaans niet echt merkbaar. Grote debatten in de politiek krijgen daardoor steeds meer een amusementswaarde, maar enkele dagen later weten de meeste mensen nog amper waar het over ging. En dat is met name het geval als het economisch goed gaat. Iets wat –gelukkig en mede dankzij de politiek- doorgaans het geval is geweest in die afgelopen 35 jaar.

De bevolking heeft na de Tweede Wereldoorlog een belangrijke ontwikkeling doorgemaakt. Het gemiddelde opleidingsniveau is beduidend hoger geworden. Het medialandschap is sterk veranderd. Dankzij de digitale ontwikkelingen hebben de burgers allerlei mogelijkheden gekregen om te zenden in plaats van alleen te ontvangen, met elkaar te communiceren en organiseren. De politiek heeft daar maar weinig mee gedaan. Nog steeds is ons politieke stelsel zoals dat in 1848 bedacht is. De burger heeft weinig directe invloed. En de politiek heeft ondanks alle veranderingen weinig inspanningen verricht om bij heel belangrijke beslissingen te zorgen dat de kiezer daarin meegenomen werd en het gevoel had dat er een vorm van invloed was. Dat was zeker het geval met alle beslissingen rondom de Europese samenwerking en de euro. De ene keer dat we wel een referendum kregen (en dat was dan “maar” over de Europese Grondwet) stemden we tegen, en vervolgens kwam die Grondwet er in licht gewijzigd en met een andere naam toch.

Terwijl de politiek dus steeds hoger klom op de steile wand van de Europese Samenwerking heeft men vrijwel niets gedaan om te zekeren. Ervoor zorgen dat de kiezers de voordelen ervan begrepen en ook konden laten zien of ze de volgende stappen nog al dan niet steunden.

Maar net zoals met andere onderwerpen kan je stellen dat als de economie goed gaat en de burger in het dagelijks leven weinig tot niets merkt van het politiek handelen (of althans zich amper ervan bewust is) dan ondervinden de politici weinig weerstand van de kiezers. En die politici interpreteren dat weer als een vorm van steun.

Zodra er echter sprake is van een ingrijpende verandering met forse negatieve gevolgen op de economische zekerheid van burgers dan verandert de situatie. Dan reageren burgers heftiger op datgene waarmee de politiek bezig is. En in die situatie lijken we nu geraakt te zijn. Met als extra versterker van dit probleem: de schuld van de situatie waarin we nu geraakt zijn lijkt vrijwel geheel toegerekend te kunnen worden aan de politici, terwijl dat bij eerdere economische crises toch minder het geval is geweest. Immers:

- De euro is er gekomen omdat de politici dat wilden, zonder dat zij zich daarbij bekommerd hebben om de steun van de kiezer noch de kiezer bij de besluitvorming betrokken te hebben. (In die landen waar wel een referendum hierover is gehouden is men niet toegetreden tot de eurozone).
- Men heeft weinig energie besteed aan het uitleggen van de positieve elementen van de Europese samenwerking en de euro. Brussel werd vaak door de politici zelf als de oorzaak van problemen aangemerkt. Vooral mensen met een lage opleiding ervoeren vooral de negatieve aspecten van de globalisering en die Europese samenwerking, zonder dat dit gevoel ook positief werd geladen. (Nog veel sterker, men werd als “dom” weggezet als men met tegenwerpingen of bezwaren kwam).
- Inmiddels is het duidelijk dat bij de vorming van de eurozone politici geen rekening hebben gehouden met een worstcase scenario. En dat politici, mede door de omslachtige besluitvormingsprocedure met elkaar geen vuist kunnen vormen op het moment dat het echt nodig is. Steeds hoger klimmen op een steile wand en er niet over denken wat er gebeurt als je valt.
- Men is positivisme blijven uitstralen terwijl zich grote problemen aandienen (zoals de Griekse schuldencrisis). Een groot deel van de kiezers geloofden al niet meer dat de leningen aan Griekenland terug zouden komen, terwijl de politici nog vertelden dat dit zeker zou gebeuren. Men wordt daarbij keer op keer door de feiten achterhaald.

De bankencrisis in 2008 werd door de kiezers vooral aan de banken toegerekend. De politiek leek daarbij vooral een belangrijke rol te spelen om het op te lossen. (Eind 2008 stond Wouter Bos er als Minister van Financiën er beter voor dan ervoor en erna). Maar de schuldencrisis, die zich nu voltrekt, wordt volledig op het conto van de politiek zelf gezet. En dat maakt de situatie ronduit explosief.

Want niet alleen is de kans dat we een economische crisis gaan doormaken die heftiger is dan die aan het eind van 2008, de mogelijkheden van overheden om die af te wenden zijn beduidend kleiner dan toen. Want nu zijn de overheden ook nog fors aan het bezuinigen. Ook dat heeft gevolgen voor zowel de persoonlijke economische situatie van de burger en het toeschrijven van de oorzaak van het probleem aan de politiek.

Daarnaast is er nog een complicerende factor. De politieke en economische verbintenis tussen de verschillende Europese landen is veel groter dan vroeger. Niet alleen moeten de andere landen een rol spelen bij het oplossen van de problemen in het ene land, maar ook kunnen problemen in het ene land makkelijk overslaan op andere landen. En daarmee is ook de beheersbaarheid van problemen groter geworden. Zeker omdat de politici die bezig waren met de vorming van de Europese Unie en de eurozone niet gezorgd hebben voor een slagvaardig besluitorgaan.

En ook de onderzoeksgegevens laten zien dat we op die cruciale tweeklans zijn beland. Als men er toch in slaagt de gevolgen van de schuldencrisis min of meer onder controle te houden dan zullen de gevolgen voor de politiek en de politieke systemen in Europa beperkt blijven. Het is dan wel te hopen dat men alsnog wel voor het zekeren zorgt voordat men verder omhoog klimt.

Maar als men er niet in slaagt de gevolgen van de schuldencrisis onder controle te houden, en het is mijn persoonlijke mening dat dit het geval is, dan valt men inderdaad met een grote klap van die steile wand. In welk Europees land het gaat gebeuren weet ik niet. Maar er zal een vorm van “revolutie” ontstaan met grote gevolgen voor het politieke systeem in dat land en vervolgens ook voor de eurozone en de Europese Unie. En met “revolutie” wordt niet bedoeld een gewelddadige opstand waarbij de burgers met hooivorken optrekken naar het centrum van de macht om de mensen daar te verdrijven. Maar een “revolutie” kan ook ontstaan, zoals we in andere landen gezien hebben, dat veel mensen een lange tijd op een centrale plek blijven, totdat zich veranderingen hebben voltrokken. Of dat bij een verkiezing een nieuwe factor heel veel stemmen krijgt. (Zo vind ik de uitslag van 34% van Leefbaar Rotterdam in 2002, 4 maanden na de oprichting, een vorm van “revolutie”). Gemiddeld worden jaarlijks binnen de Europese Unie 8 tot 10 cruciale verkiezingen gehouden in de deelnemende landen. En er hoeft maar in één of twee van die landen een meerderheid te komen die zich afkeert van de Europese Unie en/of de euro en de mat onder de Europese Unie of de Eurozone wordt weggetrokken.

Hoe zich dat precies zal voltrekken en wat erop volgt kan ik niet voorspellen, maar ik denk dat als we over 15 jaar terugkijken op deze periode we de grootste veranderingen zullen hebben ondergaan op politiek, sociaal en economisch terrein van de afgelopen 100 jaar. Veranderingen die in essentie terug te voeren zijn op de digitale revolutie die zich de afgelopen 50 jaar heeft voltrokken. En waar vele beleidsmakers en verantwoordelijken (en dus niet alleen de politici) de omvang, snelheid en impact ervan niet onderkennen. En daardoor zijn wij in situaties geraakt (of eigenlijk gebracht) waar we niet echt meer uit kunnen komen.

We gaan zeer onzekere tijden tegemoet waarbij wat de mensen vinden heel geprononceerd duidelijk zal worden, ook zonder opinieonderzoek.

Bijlage: De onderzoeksresultaten

Voor dit onderzoek is een representatieve steekproef ondervraagd van meer dan 3000 Nederlanders via Peil.nl

B1. De mening over de Europese Unie

Juist omdat onder invloed van de Europese Schulden crisis, die vanaf mei 2010 echt is uitgebroken, het onderwerp Europese samenwerking hoog op de politieke agenda staat en veel wordt besproken, is het interessant de mening van de bevolking van dit moment over de Europese Unie te vergelijken met een eerder moment.

In april 2005, in de aanloop naar het referendum over de Europese Grondwet op 1 juni 2005 zijn er via Peil.nl een groot aantal vragen gesteld over de mening van de Nederlanders over de Europese Unie. Die vragen zijn nu weer herhaald om te zien of en wat er veranderd is.

Die vragen zijn ook uitgesplitst naar de politieke voorkeur van die kiezers, omdat er een sterke relatie is tussen die politieke voorkeur en de reacties op de gestelde vragen. In 2005 betrof het de stemkeuze van het moment van ondervragen (inclusief de Lijst Wilders die er toen was) en nu betreft het de stemkeuze bij de verkiezingen van 2010. Bij beide onderzoeken zijn er circa 1500 mensen ondervraagd.

Daar waar op de volgende pagina's een vergelijking wordt gemaakt tussen het resultaat per partij in 2005 en nu, geven wij geen percentage weer als het verschil kleiner is dan 5%. Op die manier wordt extra aandacht gegeven aan de verschuivingen in die ruim 6 jaar.

Opmerkelijk is vast te stellen dat bij 6 van de 11 stellingen het verschil in antwoord van alle Nederlanders tussen 2005 en 2011 amper is veranderd. En dan zien we ook bij de meeste partijen bij die 6 stellingen amper verschil in beantwoording tussen 2005 en 2011. Dat geeft aan de ene kant aan, iets wat ik al heel lang beweerd heb, dat de kiezers in hun mening veel minder vluchtig zijn dan hoe ze door veel politici en anderen in de media worden omschreven. Aan de andere kant kunnen de verschuivingen die er wel zijn (de grootste is 17%) als betekenisvol worden gezien.

Op de volgende pagina treft u de reactie aan op de 11 voorgelegde stellingen tussen 2005 en nu.

	Allen	Stemgedrag Tweede Kamer 2010						
		PVV	VVD	CDA	D66	PvdA	SP	GrLnks
Binnen de EU moet uiteindelijk één taal gesproken gaan worden, het Engels								
<i>mee eens (2005)</i>	11%							
mee eens (2011)	11%	14%	15%	10%	11%	10%	9%	8%
De EU moet uiteindelijk één land worden								
<i>mee eens (2005)</i>	18%	13%	30%	28%	14%			16%
mee eens (2011)	17%	4%	17%	10%	34%	25%	10%	30%
Alle grenzen tussen de landen van de EU moeten worden afgeschaft								
<i>mee eens (2005)</i>	32%	13%	40%	35%	48%	40%	28%	51%
mee eens (2011)	19%	6%	19%	15%	32%	24%	17%	39%
Het zou beter zijn als Nederland zich uit de EU terugtrekt.								
<i>mee eens (2005)</i>	22%							
mee eens (2011)	25%	63%	17%	8%	3%	20%	38%	4%
Het zou goed zijn als er één leger komt voor de EU in plaats van legers voor 25 afzonderlijke landen.								
<i>mee eens (2005)</i>	49%		60%	63%	73%	55%		
mee eens (2011)	40%	36%	42%	27%	62%	48%	31%	54%
Verdrag van Schengen kan beter opgeheven worden, ieder land weer zijn eigen grenzen.								
<i>mee eens (2005)</i>	38%	72%					43%	
mee eens (2011)	42%	82%	38%	31%	8%	34%	61%	14%
De EU heeft een duidelijke bijdrage geleverd aan de economische groei van Nederland.								
<i>mee eens (2005)</i>	37%		44%	52%	58%	40%	21%	
mee eens (2011)	51%	12%	59%	68%	79%	63%	31%	64%
De EU heeft er mede voor gezorgd dat er minder oorlog is in Europa.								
<i>mee eens (2005)</i>	50%			71%	61%	54%		
mee eens (2011)	52%	28%	52%	61%	84%	60%	35%	68%
De EU zou eigenlijk alleen maar een economische verdragsorganisatie moeten zijn, maar alle andere zaken zouden gewoon apart per land moeten worden geregeld.								
<i>mee eens (2005)</i>	56%		50%	40%	31%			
mee eens (2011)	58%	83%	63%	48%	21%	54%	67%	34%
Het zou beter zijn geweest als de EU tot de landen van West- en Noord-Europa beperkt zou zijn gebleven.								
<i>mee eens (2005)</i>	52%		68%	49%	30%	43%	46%	20%
mee eens (2011)	69%	91%	80%	60%	50%	57%	71%	48%
Op dit moment heeft de bevolking binnen Europa te weinig te zeggen binnen de EU.								
<i>mee eens (2005)</i>	86%			67%	86%	89%		87%
mee eens (2011)	78%	94%	82%	59%	60%	75%	88%	67%

Deze 11 stellingen laten zien hoe groot de verschillen zijn tussen de kiezers van de verschillende partijen. En die verschillen tussen de kiezers van de verschillende partijen lijkt weinig gewijzigd te zijn. Als we de partijen afzetten op de schaal van sceptisch tegenover de EU naar enthousiast dan is de volgorde PVV, SP, VVD, PvdA/CDA, Groen Links, D66.

Net zoals in 2005 wil bijna 20% dat Europa één land wordt en circa 25% dat Nederland uit de Europese Unie stapt. De overige 55% kan verdeeld worden in een groep die de Europese samenwerking verder wil bevorderen en een groep die de vindt dat we een duidelijke pas op de plaats moeten maken of zelfs een stap terug moeten doen. De verhouding is ongeveer een derde-twee derde. Ten opzichte van 2005 is die laatste groep groter geworden ten koste van die eerste groep toen de verhouding ongeveer fifty-fifty was.

De stelling die de verandering het best symboliseert (en de grootste verschuiving laat zien) is: "Het zou beter geweest zijn als de EU tot de landen van West- en Noord-Europa beperkt was gebleven". Inmiddels is 69% van de Nederlanders het hiermee eens en dat was 52%. Ook onder kiezers van D66 en Groen Links is hiermee de helft eens, hetgeen een grote toename is ten opzichte van 2005.

De verschuiving die het meest opmerkelijk is (en tegelijkertijd het meest leerzaam) is die waarbij de reactie gevraagd wordt op de stelling "De Europese Unie heeft een duidelijke bijdrage geleverd aan de economische groei van Nederland". Terwijl in 2005 37% hiermee eens was is dat nu 51%.

Hoe kan het terwijl de andere verschuivingen wijzen op een toenemende scepsis tegen de huidige vorm van de Europese Unie we ten aanzien van deze stelling een toename zien van 14%?

Het antwoord is dat, terwijl de meeste politici in het verleden amper of niet over de voordelen spraken van de Europese Unie, en Brussel dan ook nog vaak de schuld gaven van bepaalde problemen in Nederland ("wij willen wel, maar het kan niet door Brussel"), zien we nu dat veel politici bij hun argumentatie om de reddingsacties van Griekenland en de euro, ze benadrukken hoe belangrijk de Europese Unie is geweest voor de economie van Nederland.

Het totaaloordeel over het deel uitmaken van de Europese Unie zien we bij de volgende vraag. Ook hier zien we de grote verschillen in oordelen tussen kiezers van de politieke partijen. (44% positief, 27% neutraal en 30% negatief).

Interessant is om daarbij nog even het resultaat van het referendum over de Europese Grondwet te zien naar die 7 politieke partijen. Ook daar is te zien dat het patroon dat we nu gezien hebben bij de beantwoording van de voorgaande vragen terugkomt in de uitslag van dat referendum. (Daarmee ook de mythe weersproken dat die uitslag weinig met Europa te maken had, maar veel met het oordeel over toenmalige kabinet Balkenende.).

Als u alles overziet bent u dan positief, neutraal of negatief over het feit dat Nederland deel uitmaakt van de Europese Unie?

verticaal gepercenteerd naar	Allen	Stemgedrag Tweede Kamer 2010						
		PVV	VVD	CDA	D66	PvdA	SP	GrLnks
Positief	44%	6%	45%	66%	78%	54%	19%	71%
Neutraal	26%	26%	31%	22%	15%	24%	37%	20%
Negatief	30%	68%	24%	12%	7%	22%	44%	9%
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Wat hebt u gestemd bij het Referendum over de Europese Grondwet?

verticaal gepercenteerd naar	Allen	Stemgedrag Tweede Kamer 2010						
		PVV	VVD	CDA	D66	PvdA	SP	GrLnks
Voor de Europese Grondwet	37%	5%	38%	48%	60%	38%	8%	46%
Tegen de Europese Grondwet	63%	95%	62%	52%	40%	62%	92%	54%
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

De verschillende vragen en stellingen zijn ook afgezet tegen een aantal demografische kenmerken. Daarbij bleken een aantal interessante verschillen te zijn bij de beantwoording.

Om dit rapport niet te groot te maken zullen we ons beperken tot de twee meest interessante kenmerken en die alleen uitdraaien ten opzichte van de informatie uit dit hoofdstuk. Het is echter wel zo dat ook met de informatie van de volgende hoofdstukken vergelijkbare patronen worden onderkend.

Het kenmerk met het grootste verschil is het opleidingsniveau van de ondervraagde. De verschillen in beantwoording tussen personen met een relatief hoge en relatief lage opleiding zijn heel groot. Met inkomen zien we ook verschillen die dezelfde richting gaan, maar wat minder groot, zodat we ons bij de tabellen op de volgende pagina van deze twee kenmerken zullen beperken tot opleiding. Het andere kenmerk is leeftijd. Dat geeft minder grote verschillen, maar op een aantal vragen toch interessante informatie.

De twee onderstaande tabellen zijn illustratief voor de verschillen in beantwoording tussen de kenmerken “leeftijd” en “opleiding”. Zo zijn mensen met een hoge opleiding voor 63% positief dat Nederland deel uitmaakt van de Europese Unie en 16% negatief. Bij mensen met een lage opleiding zijn die percentages respectievelijk 19% en 50%. Een verschil van een grootte die je bij onderzoek weinig tegenkomt.

Bij de factor “leeftijd” zien we dat jongeren het meest positief zijn over deelname aan de Europese Unie, en de groep tussen 30 en 50 het minst.

Als u alles overziet bent u dan positief, neutraal of negatief over het feit dat Nederland deel uitmaakt van de Europese Unie?

verticaal gepercenteerd naar	Allen	Leeftijd			Opleiding		
		<30	30-50	>50	Hoog	Midd.	Laag
Positief	44%	62%	35%	40%	63%	38%	19%
Neutraal	27%	21%	29%	28%	21%	33%	31%
Negatief	30%	17%	36%	32%	16%	29%	50%
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Wat heeft u gestemd bij het Referendum over de Europese Grondwet?

verticaal gepercenteerd naar	Allen	Leeftijd			Opleiding		
		<30	30-50	>50	Hoog	Midd.	Laag
Voor de Europese Grondwet	37%	41%	33%	43%	48%	36%	19%
Tegen de Europese Grondwet	63%	58%	67%	47%	52%	64%	81%
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Vergelijkbare patronen, maar van een wisselende intensiteit, zien we op de volgende pagina bij de 11 voorgelegde stellingen.

	Allen	Leeftijd			Opleiding		
		<30	30-50	>50	Hoog	Midd.	Laag
De EU moet uiteindelijk één land worden							
mee eens	17%	16%	14%	22%	23%	14%	11%
Alle grenzen tussen de landen van de EU moeten worden afgeschaft							
mee eens	19%	19%	18%	21%	26%	18%	11%
Het zou beter zijn als Nederland zich uit de EU terugtrekt.							
mee eens	25%	15%	30%	27%	13%	24%	45%
Verdrag van Schengen kan beter opgeheven worden, ieder land weer zijn eigen grenzen.							
mee eens	42%	21%	48%	51%	23%	44%	67%
De EU heeft een duidelijke bijdrage geleverd aan de economische groei van Nederland.							
mee eens	51%	59%	46%	51%	68%	50%	30%
De EU heeft er mede voor gezorgd dat er minder oorlog is in Europa.							
mee eens	52%	70%	44%	50%	67%	50%	34%
De EU zou eigenlijk alleen maar een economische verdragsorganisatie moeten zijn, maar alle andere zaken zouden gewoon apart per land moeten worden geregeld.							
mee eens	58%	40%	63%	68%	44%	60%	78%
Het zou beter zijn geweest als de EU tot de landen van West- en Noord-Europa beperkt zou zijn gebleven.							
mee eens	69%	58%	74%	74%	61%	70%	83%
Op dit moment heeft de bevolking binnen Europa te weinig te zeggen binnen de EU.							
mee eens (2011)	78%	68%	82%	82%	70%	78%	94%

Het grote verschil in oordeel over de Europese Unie tussen personen met een hoge en lage opleiding heeft op meerdere manieren een grote impact. Met regelmaat wordt deze factor "opleiding" beschreven als een belangrijke ten aanzien van het al dan niet voordelen genieten van het proces van globalisering. En ook wordt beschreven dat in Nederland de politieke kaste voor het overgrote deel een hoge opleiding hebben genoten en daarom wellicht ook zich minder goed kunnen inleven in wat mensen met een lagere opleiding vinden en beleven.

In het vervolg van dit rapport wordt niet meer ingegaan op deze verschillen, maar vastgesteld is dat ook bij de volgende tabellen het onderscheid in oordeel naar politieke voorkeur terugkeert. En dat is dus ook het geval met de factoren leeftijd en opleiding.

B2. De schulden crisis en de euro

Vanaf het voornemen de euro in te voeren, via de invoering 10 jaar geleden, tot en met vandaag is er veel gediscussieerd over de euro. Hoewel er over diverse facetten rondom de invoering wel onvrede is, leek het er enige jaren geleden op dat een meerderheid van de Nederlanders aan de euro gewend was en er was geen meerderheid meer om terug te gaan naar de gulden.

Sinds de start van de schulden crisis in de Eurolanden en met name nadat bleek hoe groot de problemen van Griekenland waren (in mei 2010) gaat er inmiddels geen dag meer voorbij of er wordt over de euro gesproken en over de problemen in de eurozone. Of en hoe Griekenland moet geholpen worden staat al geruime tijd hoog op de politieke agenda. En het ziet ernaar uit dat dit onderwerp ook nog lang op die agenda zal blijven staan.

Rondom dit onderwerp zijn via Peil.nl al vele onderzoeken uitgevoerd, die ook op de site aan te treffen zijn. In dit rapport zullen –voor zover mogelijk en relevant- vergelijkingen worden getrokken met de meningen in mei 2010.

De eerste serie vragen gaat over de aanpak van de schulden crisis van Griekenland.

Waar gaat uw voorkeur naar uit? Griekenland blijven steunen totdat de economie er daar weer bovenop is of nu te stoppen met de steun aan Griekenland, ook als het betekent dat het land failliet gaat.

	Allen	TK2010.						
		PVV	VVD	CDA	D66	PvdA	SP	GrLnsks
<i>Griekenland blijven steunen (mei 2010)</i>	59%	20%	61%	73%	78%	73%	41%	79%
Griekenland blijven steunen	31%	4%	27%	51%	50%	47%	12%	50%
Stoppen met de steun aan Griekenland	58%	94%	64%	36%	34%	42%	75%	31%
Weet niet/geen antwoord	11%	2%	10%	13%	15%	11%	13%	19%
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Een van de voorstellen om de huidige problematiek aan te pakken is om meer bevoegdheden naar Brussel over te dragen, die dan in alle landen (ook Nederland) kan ingrijpen om het nakomen van afspraken af te dwingen. Bent u daar voor of tegen?

	Allen	TK2010.						
		PVV	VVD	CDA	D66	PvdA	SP	GrLnsks
Voor	50%	17%	58%	60%	82%	56%	33%	73%
Tegen	42%	75%	37%	31%	15%	35%	56%	14%
Weet niet/geen antwoord	8%	8%	5%	9%	2%	9%	11%	12%
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Hoe denkt u dat de schuldenproblematiek van Griekenland uiteindelijk zal aflopen?

	Allen	TK2010.						
		PVV	VVD	CDA	D66	PvdA	SP	GrLnsks
Griekenland komt er weer bovenop en betaalt de schulden terug	4%	0%	2%	13%	4%	4%	1%	5%
Een groot deel van de schulden worden kwijtgescholden	60%	45%	65%	64%	68%	66%	52%	66%
Griekenland gaat failliet	32%	52%	31%	19%	28%	25%	42%	18%
Weet niet/geen antwoord	5%	3%	3%	4%	1%	5%	5%	10%
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Stel dat Griekenland failliet gaat wat denkt u dan dat de gevolgen zijn vergeleken met de bankencrisis in 2008?

	Allen	TK2010.						
		PVV	VVD	CDA	D66	PvdA	SP	GrLnsks
De gevolgen zullen ernstiger zijn dan in 2008	49%	40%	46%	53%	56%	57%	48%	51%
De gevolgen zullen wel meevallen	38%	50%	45%	35%	33%	28%	35%	40%
Weet niet/geen antwoord	13%	10%	9%	12%	11%	16%	16%	9%
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Ook bij deze vier vragen zien we dezelfde patronen naar politieke voorkeur als bij de vorige vragen. Inmiddels is er een duidelijke meerderheid om Griekenland niet meer te steunen. Ook zien we dat vrijwel niemand meer denkt dat Griekenland al haar schulden terug zal betalen, terwijl Minister De Jager en andere politici, tot voor kort volhielden dat Griekenland wel al haar schulden zou gaan terugbetalen.

Uit de volgende vragen blijkt wat men over de wisselwerking tussen de schuldencrisis en de positie van de euro en de eurozone denkt. En bij een aantal vragen zien we de verschuivingen tussen 2005 of 2010.

	Allen	TK2010.						
		PVV	VVD	CDA	D66	PvdA	SP	GrLns

Maakt u zich ongerust dat de Nederlandse economie nadelige invloed zal ondervinden van de problemen in Griekenland en andere landen met een hoge schuld?

<i>Ja (mei 2010)</i>	73%	89%	81%	60%	64%	64%		61%
Ja	88%	97%	87%	91%	80%	85%	84%	80%

Maakt u zich ongerust dat in de nabije toekomst de Euro sterk zal gaan dalen?

<i>Ja (mei 2010)</i>	61%	83%		47%		53%		
Ja	71%	91%	70%	64%	52%	63%	73%	54%

Griekenland moet uit de Eurozone gezet worden

<i>Eens (mei 2010)</i>	48%	84%	62%	32%		30%	51%	
Eens	58%	91%	68%	42%	31%	46%	65%	25%

Nederland moet uit de euro stappen

<i>Ja (juni 2005)</i>	30%	55%		21%	12%	36%	36%	
<i>Ja (mei 2010)</i>	30%	72%		17%	10%	19%	50%	
Ja	33%	74%	27%	14%	5%	28%	48%	9%

Eurozone bestaat over 3 jaar nog in huidige samenstelling

Eens	26%	12%	26%	38%	36%	28%	20%	44%
-------------	------------	------------	------------	------------	------------	------------	------------	------------

Nederland moet met enkele andere sterke economische landen, zoals Duitsland met een eigen munt zouden moeten gaan werken en af moeten stappen van de euro

<i>Eens (mei 2010)</i>	39%		40%	27%		27%	57%	
Eens	43%	74%	50%	35%	15%	37%	44%	25%

Het antwoord op de stelling “Nederland moet uit de euro stappen” is in feite sinds 2005 amper veranderd. Wel zien we dat bij de kiezers van PVV en SP tussen 2005 en 2011 duidelijk gestegen en bij kiezers van CDA, D66 en PvdA is gedaald.

Ook op andere manieren is vastgesteld wat men over het effect van de euro denkt.

De onderstaande tabel laat zien dat 44% van de Nederland denkt dat we er beter voor hadden gestaan als we destijds de euro niet hadden gekregen. 25% denkt dat we daar slechter voor hadden gestaan. Ook hier zien we forse verschillen naar politieke voorkeur, maar alleen bij D66 zien we een duidelijke meerderheid van de groep die zegt "slechter". Bij VVD- en CDA kiezers zien we meer mensen die zeggen "beter" dan "slechter".

De helft van de Nederlanders stelt nu dat we nooit de gulden hadden moeten opgeven. Een duidelijke meerderheid vindt dat we destijds over de invoering van de euro een referendum hadden moeten houden.

Denkt u dat Nederland er economisch beter of slechter voor had gestaan als we destijds de euro niet hadden gekregen?

<i>verticaal gepercenteerd naar</i>	Allen	Stemgedrag Tweede Kamer 2010						
		PVV	VVD	CDA	D66	PvdA	SP	GrLnks
Beter	44%	73%	45%	43%	15%	29%	57%	27%
Hetzelfde	20%	13%	23%	17%	24%	26%	24%	22%
Slechter	25%	7%	29%	32%	53%	30%	8%	30%
Weet niet/geen antwoord	11%	7%	3%	9%	8%	15%	12%	21%
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

<i>verticaal gepercenteerd naar</i>	Allen	Stemgedrag Tweede Kamer 2010						
		PVV	VVD	CDA	D66	PvdA	SP	GrLnks
We hadden nooit de gulden moeten opgeven	49%	86%	46%	33%	12%	37%	67%	23%
Over invoering van euro had referendum gehouden moeten worden	62%	95%	56%	37%	40%	59%	91%	37%

Aan de respondenten is de vraag gesteld of ze een partij of een politicus uit het verleden de situatie kwalijk nemen waar we nu met de euro in zijn beland. Dan blijkt 69% een partij of een persoon hierover kwalijk te nemen.

Neemt u het de Nederlandse politici uit het verleden de situatie kwalijk waarin we nu met de euro beland en zo ja van welke partij of partijen met name?

	Allen	TK2010.						
		PVV	VVD	CDA	D66	PvdA	SP	GrLnsks
Nee, neem het ze niet kwalijk	31%	5%	31%	49%	52%	36%	16%	38%
Ja, neem het ze wel kwalijk en vooral: CDA	33%	58%	25%	10%	24%	37%	54%	28%
PvdA	25%	52%	32%	23%	13%	8%	24%	10%
VVD	24%	32%	13%	17%	14%	29%	38%	28%
D66	13%	28%	10%	15%	3%	4%	15%	6%
Groen Links	8%	22%	7%	8%	1%	1%	7%	1%
SP	3%	8%	4%	6%	1%	1%	0%	0%
PVV	3%	1%	2%	2%	5%	3%	3%	5%
Alle partijen	14%	17%	17%	15%	6%	12%	11%	12%
Weet niet/geen antwoord	7%	4%	7%	5%	12%	5%	8%	9%
Totaal	161%	227%	148%	150%	131%	136%	176%	137%

En welke politicus of politici neemt u het met name kwalijk?

	Neemt kwalijk	TK2010.						
		PVV	VVD	CDA	D66	PvdA	SP	GrLnsks
Gerrit Zalm	39%	34%	28%	45%	27%	52%	50%	41%
Wim Kok	28%	34%	37%	45%	19%	12%	24%	15%
Ruud Lubbers	14%	19%	14%	7%	10%	15%	16%	6%
Wim Duisenberg	14%	19%	13%	14%	7%	11%	18%	12%
Paul Rosenmoller	7%	11%	4%	14%	1%	4%	4%	0%
Frits Bolkestein	6%	7%	2%	6%	6%	9%	13%	7%
Hans van Mierlo	6%	8%	5%	11%	1%	6%	7%	2%
Nout Wellink	13%	16%	12%	9%	12%	15%	20%	5%
Alle politici van toen	25%	37%	22%	17%	11%	18%	23%	18%
Geen politicus in het bijzonder	17%	10%	22%	18%	46%	14%	14%	24%
Weet niet/geen antwoord	4%	4%	2%	2%	2%	7%	6%	6%
Totaal	173%	199%	161%	188%	142%	163%	195%	136%

Uit deze tabellen blijkt ook dat kiezers van PVV en SP het meest de partijen of personen kwalijk neemt. Kiezers van CDA en D66 doen dat het minst. Bij degenen met de hoge opleiding geeft 60% aan het een partij/persoon kwalijk te nemen. Bij degenen met een lage opleiding is dat 86%. Degenen met een hoge opleiding nemen het in gelijke mate CDA, PvdA en VVD kwalijk. Met de lage opleiding beduidend meer het CDA dan de andere twee partijen.

B3. De toekomst van Europa

Ten slotte zijn de ondervraagden een serie vragen gesteld over de verdere ontwikkelingen van de Europese Unie.

	Allen	TK2010.						
		PVV	VVD	CDA	D66	PvdA	SP	GrLnks
Er moet geprobeerd worden om Turkije toe te laten tot de EU	17%	1%	11%	15%	29%	32%	15%	35%
Turkije moet wel deel uitmaken van economische vrijhandelszone van de EU	57%	34%	56%	60%	78%	70%	58%	71%
Wel nieuwe landen toelaten bij de EU	18%	2%	18%	17%	31%	26%	9%	45%
Zou toelating Roemenie en Bulgarije tot EU willen terugdraaien	71%	91%	83%	65%	51%	59%	68%	46%

Toelating van Turkije tot de Europese Unie wordt maar door weinig Nederlanders gewenst. Maar wel vindt een meerderheid dat met Turkije afspraken gemaakt kunnen worden om tot de economische vrijhandelszone van Europa toegelaten te worden.

Ook wil men geen andere nieuwe landen toelaten tot de Euro en zou 71% de toelating van Roemenie en Bulgarije willen terugdraaien.

	Allen	TK2010.						
		PVV	VVD	CDA	D66	PvdA	SP	GrLnks
Economisch denk ik dat Europa zal verzwakken ten opzichte van Azië en de andere opkomende landen.	81%	85%	86%	70%	86%	78%	79%	78%
Ik denk dat de spanning tussen autochtone bevolking en mensen van buitenlandse herkomst over 10 jaar groter is dan nu.	58%	90%	63%	43%	35%	49%	55%	35%
Ik denk dat over 10 jaar er een centrale regering in Brussel zit en de afzonderlijke landen beduidend minder te zeggen hebben dan nu	47%	51%	45%	45%	60%	43%	50%	46%
Ik denk dat er in de komende 10 jaar in een of meer Europese landen een revolutie heeft plaatsgevonden tegen de bestaande machthebbers	41%	65%	33%	28%	38%	35%	57%	31%
Ik denk dat over 10 jaar de Europese Unie uiteengevallen is.	32%	61%	36%	19%	8%	19%	45%	13%
Ik maak me zorgen over het uitbreken van een volgende wereldoorlog	17%	31%	12%	12%	9%	11%	23%	13%
Ik denk dat er in de komende 10 jaar een oorlog tussen twee of meer Europese landen heeft plaatsgevonden.	10%	27%	7%	4%	5%	6%	12%	7%

Ten slotte is men pessimistisch over de concurrentiekracht van Europa ten opzichte van Azië en de opkomende landen. Dat wordt in feite door kiezers van alle partijen in (grote) meerderheid gesteld. Ook denkt men in meerderheid dat de spanning tussen autochtone bevolking en mensen met een buitenlandse herkomst de komende 10 jaar zal toenemen. Daar zien we wel forse verschillen naar politieke partij. PVV-, VVD- en SP-kiezers denken dat in meerderheid. Kiezers van D66 en Groen Links het minst.

Kiezers van PVV en SP denken in meerderheid dat er in de komende 10 jaar een revolutie in een of meer Europese landen heeft plaatsgevonden tegen de machtshebbers.

Een derde denkt dat dat Europese Unie over 10 jaar is uiteengevallen. Ook hier zien we dat kiezers van PVV en SP dat beduidend meer denken dan andere kiezers.